

ISSN 2414-0562 (Print)

ISSN 2617-2224 (Online)

DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-4\(19\)](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-4(19))

NGO "UKRAINIAN ASSEMBLY
OF DOCTORS OF SCIENCE
IN PUBLIC ADMINISTRATION"

INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT

PUBLIC MANAGEMENT ПУБЛІЧНЕ УРЯДУВАННЯ

№ 4 (19) — вересень 2019

*Збірник підготовлений у науковому партнерстві
з Українською Технологічною Академією*

Українська
Технологічна Академія

IIAS
International Institute
of Administrative Sciences

THE NETWORK OF INSTITUTES AND
SCHOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2019

Редакція

Головний редактор
Романенко Євген Олександрович,
доктор наук з державного управління,
професор, академік Української Технологічної
Академії, Міжнародної Кадрової Академії
та Академії наук публічного управління,
заслужений юрист України
Заступник головного редактора
Жукова Ірина Віталіївна,
кандидат наук з державного управління, доцент

Публічне урядування
Свідоцтво KB 21596-11496 P

Видається з листопада 2015 року
Періодичність: 1 раз на квартал + 1 на рік
Друкується за рішенням Вченої ради
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(Протокол № 5 від 29.05.2019)

Видання є таким, що реферується в міжнародних
та вітчизняних наукометричних базах:
Index Copernicus, РИНЦ, ResearchBib, CiteFactor,
Turkish Education Index, Eurasian Scientific Journal
Index, Polish Scholarly Bibliography, Electronic
Journals Library, КиберЛенинка, Scientific Indexing
Services, Cosmos Impact Factor, Google Scholar,
“Україніка наукова”, “Джерело”.

Збірник “Публічне урядування”
внесено до Списку друкованих періодичних
видань, що включаються до Переліку наукових
фахових видань України, яким присвоєно катего-
рію “Б”. (Наказ Міністерства освіти і науки
України від 07.11.2018 № 1218)

Відповідальність за зміст, достовірність фактів,
цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція
залишає за собою право на незначне редагування
і скорочення (зі збереженням авторського стилю та
головних висновків). Редакція не завжди поділяє
думки авторів та не несе відповідальність за надану
ними інформацію. Матеріали подано
в авторській редакції.

Передрук — тільки з дозволу редакції.

Адреса редакційної колегії: Андріївський узвіз,
буд. 11, оф. 68, м. Київ, Україна, 04070
E-mail: Assembly2015@ukr.net
www.vadnd.org.ua

Адреса видавництва:
ПрАТ “ВНЗ “МАУП”
вул. Фрометівська, 2,
Київ, Україна, 03039

Українська
Технологічна Академія

IIAS
International Institute
of Administrative Sciences

THE NETWORK OF INSTITUTES AND
SCHOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Editorial

Editorial in Chief
Yevgen Oleksandrovych Romanenko,
Doctor of sciences in Public Administration, Professor,
Academician of the Ukrainian Technological Academy,
International Personnel Academy and Academy
of Sciences of Public Administration, Honored Lawyer
of Ukraine

Deputy Editor
Iryna Vitaliivna Zhukova,
PhD in Public Administration, assistant professor

Public management
Certificate KB 21596-11496 P

Published from november 2015
Pereodisity: 4 times on a year + one
Published by the decision of Academic council of
Interregional Academy of Personnel Management
(Protocol № 5 from May 29, 2019)

Collection is included to the international and
domestic scientometrics databases Index Copernicus
International, ResearchBib, CiteFactor, Turkish Edu-
cation Index, Eurasian Scientific Journal Index, Polish
Scholarly Bibliography, Electronic Journals Library,
РИНЦ, КиберЛенинка, Scientific Indexing Services,
Google Scholar, Cosmos Impact Factor, “Україніка
наукова”, “Джерело”.

The collection “Public management” is included
in the List of printed periodicals, which are included
in the List of scientific professional editions
of Ukraine, which have been assigned the category “B”.
(Ministry of Education and Science of Ukraine
dated November 7, 2018, № 1218)

The authors are responsible for the content,
accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors
reserves the right for a little change and reduction
(with preservation of the author's style and main
conclusions). Editors can not share the world
views of the authors and are not responsible for the
information provided. Materials filed in the author's
edition.

Reprinting — with the editorial's permission strictly.

Address of the editorial board: 11, Andriyivskyy
Descent, office 68, Kyiv, Ukraine, 04070
E-mail: Assembly2015@ukr.net
www.vadnd.org.ua

Address of the editorial:
Private Joint-Stock Company Interregional
Academy of Personnel Management
Str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039

Публічне урядування : збірник. — № 4 (19). — вересень 2019. — Київ : ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2019. — 334 с.

ЗМІСТ

Бабицька С. І. Сутність і специфіка сучасної державної культурної політики.....	15	Литвин Н. М. Стан територіальних громад та аналіз їхньої інвестиційної привабливості	132
Богданенко А. І. Інвестування в нерухомість великобританії під час брекзиту	26	Логвінов В. Г., Малонога С. О. Формування національної цифрової інфраструктури наукових досліджень в контексті європейських ініціатив	144
Вавренюк С. А. Підвищення ефективності державного управління розвитком системи вищої освіти України	34	Марушева О. А. Особливості нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин у будівництві: зарубіжний аспект	156
Гайдученко С. О. До питання реалізації народного представництва у владних структурах України	44	Качан (Мельник) Я. В. Професійне навчання та професійний розвиток як складові державної кадрової політики України	166
Гбур З. В., Крилова І. І. Вплив розвитку водопостачання на якість економічної безпеки України	57	Мороз С. А. Оцінювання якості вищої освіти студентами з китаю як підґрунтя для використання його досвіду у вдосконаленні системи управління освітянською галуззю України.....	178
Гребенюк М. В. Шляхи удосконалення законодавчого забезпечення заходів у сфері захисту державної безпеки за вектором — боротьба з організованою злочинністю	80	Онищук С. В., Книш П. В. Правові аспекти переведення державних службовців	193
Дацій Н. В. Глобальні процеси як стимул розвитку країни та прикордонних регіонів.....	94	Платонов О. І. Державні перспективи фінансової підтримки відновлення внутрішніх водних шляхів задля включення річкового транспорту в систему мультимодальних перевезень	205
Долгальова О. В., Єщенко М. Г. Соціальна складова сталого розвитку	107	Пономаренко Т. В. Структура освітньої організації як об'єкт управління	217
Кіфряк О. М. Еволюція доктринальних та нормативних підходів європейського союзу до феномену прозорості в державному управлінні.....	120		

Прав Р. Ю.

Нормативно-правові засади
формування і реалізації політики
державної безпеки
у інформаційній сфері 228

Ратинська І. С.

Механізми стратегічного управління
державними акціонерними
товариствами: сутність
та різновиди 242

Романенко Є. О.

Електронне голосування — шлях до
впровадження електронних механізмів
прямої демократії в Україні..... 259

Сичова А. О.

Туризм як мобільний спосіб
формування горизонтальної
довіри 272

Федоренко Т. А.

Міністерство охорони здоров'я
України у механізмі взаємодії з
громадськістю з питань формування
та реалізації державної політики
у сфері медицини 285

Воронін В. М., Фіщук А. Г.

Інструменти підвищення ефективності
та результативності педагогічного
лідерства в межах програми
початкових класів Британії 302

Жукова І. В., Долгий О. А.

Теоретико-методологічна
та соціально-практична
актуалізація ролі комунікації 311

Юзькова О. І.

Інноваційне лідерство як форма
професійної еволюції
в державному управлінні..... 320

UDC: 342.843

DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-4\(19\)-259-271](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-4(19)-259-271)

Романенко Євген Олександрович,

доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України, Президент Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, проректор, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (044) 264 52 54, e-mail: poboss1978@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2285-0543

Романенко Евгений Александрович,

доктор наук по государственному управлению, профессор, заслуженный юрист Украины, Президент Всеукраинской ассамблеи докторов наук по государственному управлению, проректор, Межрегиональная Академия управления персоналом, 03039, г. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел.: (044) 264 52 54, e-mail: poboss1978@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2285-0543

Romanenko Yevhen Oleksandrovysh,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration, vice-rector, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel.: (044) 264 52 54, e-mail: poboss1978@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2285-0543

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ — ШЛЯХ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ МЕХАНІЗМІВ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджено поняття форм електронного голосування та підходів до його організації у країнах Європи, Азії та США. Показано нормативне регулювання цієї сфери в європейському та вітчизняному законодавствах. Висвітлено становлення національної системи електронного врядування. Проаналізовано, що основним призначенням електронних технологій голосування є здійснення людиною свого волевиявлення, а також здійснення процесу підрахунку голосів, без втручання посередників,

що можуть вплинути на результат (зловмисно, або під впливом людського фактора).

Обґрунтовано думку про те, що електронна система голосування вже запроваджена у багатьох країнах світу: США, Канаді, Бразилії, Індії, Бельгії, Австралії, Естонії, південній Кореї. У Великобританії, Німеччині, Франції, Іспанії, Португалії, Італії, Норвегії, Швейцарії, Росії, Казахстані, Японії, Китаї проводяться експерименти з її використання. Однак найцікавішим та одним з найбільш успішним справедливо вважається досвід Естонії, в основі системи електронного голосування якої лежить використання мережі Інтернет, а також спеціальної ідентифікаційної картки (ID-картки), яка посвідчує особу виборця.

Відзначено, що впровадження механізму електронного голосування містить потенційні ризики та недоліки використання, серед яких: вразливість комп'ютерних систем (віруси, хакерські атаки тощо); недовіра значної частини населення до технології електронного голосування; можливість маніпуляцій та стороннього втручання у результати волеви явлення; відсутність можливості отримати докази про правопорушення у випадку підозри у фальсифікації та, відповідно, ефективно оскаржити правопорушення; значна затратність технології на етапі впровадження; недоступність Інтернету для значної частини населення; відсутність чи низький рівень комп'ютерної грамотності певних категорій громадян; збільшення "цифрового розриву" суспільства. Доведено, що розширення сфери застосування різних форм електронного голосування, які вже активно впроваджуються в Україні, сприяти повнішому залученню населення до державно-громадського діалогу та політичного процесу насамперед молоді — найбільш сприйнятливої до технологічних інновацій і, водночас, чи не найбільш скептично налаштованої щодо звичних демократичних інститутів.

Ключові слова: вибори, електронна демократія, електронне голосування, види процедур електронного голосування, інтернет-голосування, технічні засоби електронного голосування.

ЭЛЕКТРОННОЕ ГОЛОСОВАНИЕ – ПУТЬ К ВНЕДРЕНИЮ ЭЛЕКТРОННЫХ МЕХАНИЗМОВ ПРЯМОЙ ДЕМОКРАТИИ В УКРАИНЕ

Аннотация. Исследовано понятия форм электронного голосования и подходов к его организации в странах Европы, Азии и США. Показано нормативное регулирование этой сферы в европейском и отечественном законодательстве. Освещено становление национальной системы электронного управления. Проанализировано, что основным назначением электронных технологий голосования является осуществление человеком своего волеизъявления, а также осуществление процесса подсчета голосов, без вмешательства посредников, которые могут повлиять на результат (злонамеренно, или под влиянием человеческого фактора).

Обосновано мнение о том, что электронная система голосования уже внедрена во многих странах мира: США, Канаде, Бразилии, Индии, Бельгии, Австралии, Эстонии, Южной Корее. В Великобритании, Германии, Франции, Испании, Португалии, Италии, Норвегии, Швейцарии, России, Казахстане, Японии, Китае проводятся эксперименты по ее использованию. Однако, самым интересным и одним из самых успешных справедливо считается опыт Эстонии, в основе системы электронного голосования которой лежит использование сети Интернет, а также специальной идентификационной карточки (ID-карты), которая удостоверяет личность избирателя.

Отмечено, что внедрение механизма электронного голосования содержит потенциальные риски и недостатки использования, среди которых: уязвимость компьютерных систем (вирусы, хакерские атаки и т. п.); недоверие значительной части населения к технологии электронного голосования; возможность манипуляций и постороннего вмешательства в результаты волеизъявления; отсутствие возможности получить доказательства правонарушения в случае подозрения в фальсификации и, соответственно, эффективно обжаловать правонарушения; значительная затратность технологии на этапе внедрения; недоступность Интернета для значительной части населения; отсутствие или низкий уровень компьютерной грамотности определенных категорий граждан; увеличение “цифрового разрыва” общества. Доказано, что расширение сферы применения различных форм электронного голосования, которые уже активно внедряются в Украине, способствовать более полному вовлечению населения в государственно-общественный диалог и политический процесс, в первую очередь молодежи — наиболее восприимчивой к технологическим инновациям и одновременно едва ли не самой скептически настроенной относительно привычных демократических институтов.

Ключевые слова: выборы, электронная демократия, электронное голосование, виды процедур электронного голосования, интернет-голосование, технические средства электронного голосования.

ELECTRONIC VOTING – WAYS TO IMPLEMENTATION OF THE ELECTRONIC MECHANISMS OF DIRECT DEMOCRACY IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the research of the concept, forms of electronic voting and approaches to its organization in the countries of Europe, Asia and the USA. The normative regulation of this sphere is shown in European and domestic legislation. The formation of the national e-governance system is shown. It is analyzed that the main purpose of electronical voting technologies is the person's exercise of his will, as well as the process of counting votes, without mediating interference, which may affect the result (maliciously or under the influence of the human factor).

It is grounded that the electronic voting system has already been introduced in many countries around the world: the USA, Canada, Brazil, India, Belgium,

Australia, Estonia, and South Korea. In the UK, Germany, France, Spain, Portugal, Italy, Norway, Switzerland, Russia, Kazakhstan, Japan, and China experiments are being carried out on its use. However, it is proved that the most interesting and one of the most successful is the experience of Estonia, the basis of the system of electronic voting which is the use of the Internet, and also a special identification card (ID-card), which certifies the identity of the voter, is considered fair.

It is noted that the introduction of the electronic voting mechanism contains potential risks and disadvantages of use, including: vulnerability of computer systems (viruses, hacking attacks, etc.); distrust of a large part of the population to the technology of electronic voting; the possibility of manipulation and third-party interference in the will of the will; the lack of opportunity to obtain evidence of an offense in the event of suspicion of falsification and, accordingly, to effectively challenge the offense; significant cost of technology at the implementation stage; unavailability of the Internet for a large part of the population; the lack or low level of computer literacy of certain categories of citizens; an increase in the “digital divide” of society. It is proved that the expansion of the sphere of application of various forms of electronic voting, which are already actively implemented in Ukraine, contribute to a more complete involvement of the public in public-public dialogue and the political process, first and foremost, among young people — the most receptive to technological innovations and, at the same time, not the most skeptical about the usual democratic institutes of a public group.

Keywords: elections, electronic democracy, electronic voting, types of procedures for electronic voting, Internet voting, technical means of electronic voting.

Постановка проблеми. Право народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні безпосередньо здійснювати владні повноваження гарантується Конституцією (ст. 5 ч. 2). Забезпечувати реалізацію цього невід’ємного права покликані, насамперед, різноманітні форми та механізми прямої (безпосередньої) демократії. Українським законодавством передбачені такі форми прямої демократії, як вибори, референдум, громадські слухання, народна ініціатива, загальні збори громадян та інші не заборонені законом форми волеви-

явлення народу, виявлення громадської думки тощо, які характеризуються голосуванням, обговоренням, проведенням зборів. Від якісної підготовки і проведення виборів та референдумів залежить забезпечення конституційних прав громадян та розвиток демократії [1]. Система голосування, що сьогодні існує, є витратною, незахищеною від адміністративного тиску та несанкціонованих втручань. Численні факти фальсифікацій результатів голосування підривають довіру громадян до представницьких органів влади та породжують політичну апатію.

В умовах сучасного інформаційного суспільства широкого застосування набуло використання засобів так званої “електронної демократії”. Електронна демократія характеризується широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій для здійснення демократичних процедур та залучення громадськості до процесу формування державної політики. Важливість вивчення феномену електронного голосування зумовлена тим, що його запровадження розширить можливість залучення громадян до прийняття рішень загальнодержавного значення, мінімізує вплив людського фактора на підрахунок голосів та посприє становленню громадянського суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впровадження інструментів електронного голосування та підходів до його організації в інших країнах були предметом наукових досліджень таких вітчизняних та зарубіжних авторів: І. Г. Сіденко, М. С. Міхровська, Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов, М. Н. Грачов, О. Ю. Пєскова, І. Ю. Половко, С. В. Фатєєва, А. А. Насибулін, М. Ю. Мостова, Н. В. Титовська, Д. А. Кравець, Д. В. Угрюмов, В. Н. Халізєв, К. Ю. Матреніна, С. А. Овчинніков. У вітчизняній науці міжнародний досвід електронного голосування вивчений недостатньо.

Мета статті — проаналізувати різні форми електронного голосування в іноземних країнах з огляду на перспективу впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Електронне голосування (англ. *e-voting*, *e-голосування*) — є всеосяж-

ним терміном, що об’єднує кілька різних типів голосування, охоплюючи як процес здійснення голосування за допомогою електронних засобів, так і процес автоматичного підрахунку голосів за допомогою електронних пристроїв та спеціального програмного забезпечення. Електронне голосування є одним з інструментів електронної демократії. Українське законодавство визначає електронне голосування як голосування з будь-якого публічного питання, зокрема участь в опитуваннях, виборах, референдумах, що передбачає використання електронних засобів для ідентифікації та підрахунку голосів [2].

Під електронними технологіями голосування розумілися: перфокарти та системи оптичного сканування бюлетенів, спеціальні “кіоски голосування” (включаючи автономні системи прямого запису голосів, наприклад, такі які використовуються депутатами при голосуванні у Верховній Раді). Також електронні технології можуть застосовуватися для передачі виборчих бюлетенів і голосів за допомогою телефонів, ізольованих комп’ютерних мереж або через Інтернет [3].

Види процедур електронного голосування:

Віддалене голосування за допомогою Passport ID та інтернету. Процес голосування: виборець під’єднує свою ID картку в кардрідер, переходить на сайт ЦВК, логінється за допомогою пін-коду та потрапляє до електронного бюлетеня, голосує та підтверджує піном свій вибір. Голос виборця вже опрацьовано, зараховано та оприлюднено онлайн.

Фізичне голосування на дільницях з підрахунком за допомогою електронних урн. Цей процес голосування схожий на традиційний, але кожен бюлетень вкидається не в прості пластикові урни, а в цифрову урну, яка під'єднана до інтернету та після зчитування бюлетеня система автоматично розпізнає голос та підраховує результати.

Голосування за допомогою спеціальних цифрових терміналів.

Спеціальні цифрові термінали — це комп'ютери з сенсорними екранами на зразок тих, де поповнюють мобільний рахунок. Такі термінали можуть бути багатофункціональні з можливістю авторизації через Passport ID-картку або за допомогою звичайного паспорта через надання спеціального номера для голосування від членів комісії [4].

Найпоширеніші матеріально-технічні засоби.

1. **(Vote-recording Technologies)** — заповнений бюлетень поміщають до виборчої машини, яка реєструє відображене на виборчому бюлетені чи іншій картці результат волевиявлення та здійснює автоматичний підрахунок результатів голосування.

2. Перфоровані карти **(Punched Card)** використовуються разом з машинами для голосування, які залишають отвір у перфокарті, що і складає процес голосування, після чого виборець опускає перфокарту до виборчої скрині.

3. Оптичне сканування **(Optical Scan Marksense)** передбачає здійснення виборчою машиною зчитування інформації оптичними засобами.

4. Електронна виборча система прямого запису **(Direct-recording**

Electronic Voting System — DRE) — це голосування шляхом запису голосу за допомогою електронного дисплея, забезпечене механічними або оптико-електронними компонентами, які можуть бути активовані виборцем; при цьому вибір виборця обробляється за допомогою комп'ютерної програми [5].

Варто зазначити, що у світі існують найрізноманітніші системи електронного голосування, які постійно випробовуються, змінюються, доповнюються та розвиваються. Перше в світі механізоване обладнання для голосування було запатентовано в США 1892 р. Протягом сторіччя США були практично єдиним постачальником обладнання для голосування на всьому ринку. Системи, які використовувались у США, містили в собі обладнання з важелем, обладнання для перфорації, безпосереднє електронне голосування (DRE) і обладнання, що читає оптичні знаки (OMR). Комплекси для електронного голосування широко застосовуються на місцевих і федеральних виборах у США. У 2002 р. був прийнятий федеральний Закон “Help America Vote Act” (Допоможемо Америці проголосувати) з метою відходу від паперових бюлетенів, важільних апаратів (виборці крутять важіль біля прізвища кандидата) та перфокарткових машин (поряд з прізвищами кандидатів на спеціальних картах пробиваються отвори). Вже у 2004 р. 29 % зареєстрованих виборців скористалися машинами електронного прямого запису (Direct-recording electronic, DRE).

На сьогодні у США в більшості виборчих ділянок перфострічку за-

мінили електронні машини для голосування, забезпечені системою touch-screen. Голосуючий повинен всього лише кілька разів натиснути пальцем на екран, здійснюючи свій вибір. Ця нова технологія коштувала чотири мільярди доларів і введена на виборчих дільницях у 42 штатах з 50. На частині виборчих дільниць США зберігаються і колишні системи для голосування: звичайні бюлетені, на яких треба ставити “галочки”, старі перфокарти, в яких треба проколювати дірки, і оптичні машини. У деяких штатах голосувати можна поштою (це найпопулярніший спосіб у штаті Орегон) і навіть по Інтернету. Щоправда, голосування поштою в різних штатах регулюється по-різному. В одних штатах бюлетені відсутніх виборців приймають тільки до дня виборів, в інших — і після [6].

Найпоширенішою формою е-голосування в РФ є застосування комплексів оптичного сканування виборчих бюлетенів, тобто електронних урн. Нещодавнім прикладом впровадження електронних урн є вибори Президента РФ 2018 р., де виборчі дільниці було обладнано комплексами обробки виборчих бюлетенів КОИБ загальною чисельністю 10000 одиниць. Такі комплекси складаються з накопичувача для бюлетенів і приймального пристрою, розміщеного на кришці виборчої скриньки, в якій об'єднана вся електронна апаратна частина, основу якої становить мікропроцесор з підключеним до нього сканером. Для зберігання даних комплекс забезпечений постійним запам'ятовуючим пристроєм, є також можливість підключення карти пам'яті SD. Використання

таких комплексів мінімізує можливі фальсифікації результатів на етапі підрахунку голосів, однак вони не захищені від так званого вкидання підроблених виборчих бюлетенів [7]. Серед країн СНД наймасовіше електронні технології у сфері виборів були застосовані на виборах глави держави в Киргизькій Республіці у 2017 р. Вперше були використані електронні інформаційно-виборчі системи (IBC), що включають автоматичні зчитувальні урни (АСУ), спеціальні захищені канали передачі даних, програмне забезпечення, центральний сервер і сайт. Ними були оснащені 374 виборчі дільниці на всій території Киргизстану [8].

Найцікавішим та одним з найбільш успішних справедливо вважається досвід Естонії, в основі системи електронного голосування якої лежить використання мережі Інтернет, а також спеціальної ідентифікаційної картки (ID-картки), яка посвідчує особу виборця. В Естонії процедура електронного голосування була закріплена в кількох нормативних правових актах: закон “Про вибори до Парламенту” від 12 червня 2002 р., закон “Про вибори до Європарламенту” від 18 грудня 2002 р., Закон “Про вибори до органів місцевого самоврядування” від 27 березня 2002 р., закон “Про референдум” від 12 березня 2002 р. З 2005 р. електронне голосування без будь-яких винятків проводиться на всіх виборах. У 2005 р. 9317 виборців проголосували через Інтернет, а в 2015 р. на виборах до парламенту Естонії через Інтернет було подано 176 329 голосів, тобто 30,5 % від загального числа. На минулих 2019

року виборах до парламенту Естонії через Інтернет були подані рекордні 247 232 голоси, 43,8 % від загального числа.

Як відбувається голосування через Інтернет в Естонії? Фізична присутність людини на виборчій дільниці не потрібна. Будь-який естонець може голосувати через Інтернет, перебуваючи в будь-якій точці планети і в будь-який час доби.

Через комп'ютер виборець має скористатися ідентифікаційною картою (ID-картою) з вбудованим чіпом, яка посвідчує особу документом нарівні з паспортом. Необхідно також мати пристрій, що зчитує для такої карти і завантажити спеціальну програму з сайту виборчкому. Після цього виборець заходить на сайт виборчкому, прикладає свою карту до зчитувального пристрою і віддає голос за свого кандидата.

Саме електронне голосування відкривається за тиждень до дати виборів. Причому в цей час виборець може голосувати скільки завгодно раз. Він може щомиті голосувати за одного і того ж кандидата, або весь час міняти свої переваги. Але о 00 годині дня, що передує офіційній даті виборів, електронне голосування закривається. І в результаті враховується тільки останній варіант, який вибрав виборець. А якщо людина прийде на дільницю і проголосує за допомогою звичайного бюлетеня, то його електронний голос обнуляється і зараховується тільки фізично відданий.

Крім того, електронне голосування можливо за допомогою спеціальних терміналів з сенсорними екранами на виборчих дільницях. Цей варіант вимагає явки виборця

на дільницю, що зводить нанівець проблему фальсифікацій на місцях — голос виборця відразу потрапляє в електронну базу даних, яка зберігається на сервері виборчої комісії [9].

Відсутність серйозних порушень і широка підтримка інтернет-голосування громадянами Естонії дозволяють судити про його достатню надійність, безпеку і легітимність результатів, отриманих за його допомогою. Однак не варто забувати, що Естонія — це невелика держава, активне виборче право в якому мають трохи більше 1 млн громадян. Тому великого навантаження на систему дистанційного е-голосування не дається, на відміну від держав, де кількість виборців в десятки разів вище і в яких система може давати збої з більшою ймовірністю [9].

Застосування надійних і об'єктивних засобів голосування і захисту їх результатів були предметом неодноразового обговорення на міжнародному та європейському рівнях, що викладене зокрема у ряді доповідей Європейської комісії за Демократію через Право (Венеціанська Комісія) (European Commission for Democracy through Law — Venice Commission), присвячених проблемам відповідності віддаленого голосування (голосування поштою або електронне голосування) стандартам Ради Європи.

У доповіді, що була схвалена 12–13 березня 2004 р., Венеціанська Комісія попередила про необхідність вжиття додаткових заходів для мінімізації ризиків фальсифікацій та визначила 5 принципів, що відображають засади європейської демократії та однаково придатні як для вибор-

чих кампаній, так і для референдумів:

1. Універсальне право голосу: всі люди мають право голосу.
2. Рівні права голосу: кожен виборець має рівну кількість голосів.
3. Свобода права голосу.
4. Таємність права голосу.
5. Пряме право голосу.

Зважаючи на це Венеціанська Комісія рекомендувала наступне — електронне голосування може використовуватися лише за умови, що:

- система є безпечною/захищеною і надійною;
- система електронного голосування повинна бути прозорою, тобто надавати можливість перевірки щодо її функціонування;
- виборці повинні мати нагоду одержати підтвердження свого вибору і виправити його у разі допущення помилки;
- для полегшення перерахунку голосів у разі конфліктної ситуації може передбачатися процедура роздрукування голосів [10].

Комітет Міністрів Ради Європи, визнаючи, що в останні роки значно збільшилося використання державами-членами інформаційних і комунікаційних технологій в ході виборів, 14 червня 2017 р. прийняв нові Рекомендації про правила електронного голосування. Нові Рекомендації визнають такими, що втратили силу, колишні Рекомендації (2004 р.) одинадцятьом державам-членам про юридичні, організаційні та технічні стандарти електронного голосування 2004 р., а також по-новому регулюють питання організації та проведення електронного голосування виборців на виборах в державах —

членах Ради Європи. Цей документ визначає такі цілі електронного голосування: надання виборцям можливості подавати голоси з місць, відмінних від виборчих дільниць в їх виборчих округах; полегшення подачі голосу виборцем; спрощення участі у виборах і референдумах громадян, які мають право голосувати і проживають або перебувають за кордоном; розширення доступу до процесу голосування для виборців з обмеженими можливостями особистої присутності на виборчій дільниці і використання доступного там обладнання; підвищення явки на вибори шляхом надання додаткових способів голосування; відповідність голосування рівню розвитку суспільства і підвищення використання нових технологій як засобу комунікації та участі громадян в демократичних процесах; зниження з часом загальних витрат органів, які проводять вибори або референдуми; достовірне і швидке повідомлення про результати виборів [11].

В Україні на державному рівні вжито низку заходів з метою становлення національної системи електронного врядування. Відповідно до Концепції розвитку електронної демократії в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р., період між 2017 і 2018 р. відведений для формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів та електронних плебісцитів, а безпосереднє впровадження цієї системи має відбутись до 2020 р. [2]. Водночас відсутність в Україні методології

оцінки розвитку у сфері електронної демократії не дає можливості на даний час об'єктивно оцінити процеси, пов'язані із зазначеним питанням.

Для нашої країни впровадження системи електронного голосування також не обмежується рівнем дискусій. Так, спроба на законодавчому рівні закріпити е-голосування (хоч і на рівні концепції) була зафіксована ще в 2011-му році, коли у Верховній Раді зареєстрували законопроект “Про концепцію “Запровадження системи електронного голосування” № 8656.

Автор законодавчої ініціативи народний депутат України О. І. Тищенко звертав увагу на те, що “традиційна виборча система в Україні є надто витратною та потребує участі великої кількості людей у підготовці, організації проведення виборів та формуванні вхідної інформації на стадії підрахунку голосів, що призводить до витратання значних коштів з державного бюджету України, можливості спотворення вхідної інформації для підрахунку голосів та чималих витрат часу”. Тому документом було запропоновано закласти фундамент для впровадження новітніх інформаційних технологій у виборчий процес. Втім, згодом законопроект було відкликано та знято з розгляду.

Варто відзначити й інший досвід України в цьому питанні, який хоч і не може вважатися повноцінними спробами запровадити е-вибори, проте цілком може спростити та наблизити такий перехід у майбутньому. В даному контексті можна виділити:

- запровадження біометричних закордонних паспортів громадян

України, а також внутрішніх паспортів у вигляді ID-карток, які в перспективі можуть бути використані для ідентифікації виборця під час електронного голосування;

- вже зараз громадяни України мають можливість отримати електронний цифровий підпис, який також може знадобитися при впровадженні е-голосування;

- на сьогодні напередодні президентських та парламентських виборів українці мають змогу перевірити свою присутність у виборчих списках онлайн — через спеціальний сервіс на сайті Державного реєстру виборців, що вже є вагомим кроком вперед назустріч електронізації виборчого процесу;

- не меншим досягненням в даному контексті можна вважати й перехід ЦВК на закупівлі через електронну систему PROZORRO, поступову електронізацію діяльності ЦВК.

Одною з головних причин є неможливість забезпечити безпеку інформації в умовах існування постійної загрози кібервтручання з боку Росії. Згідно зі звітом організації Freedom House, Росія тільки в 2017 р. втручалася у вибори в 28 країнах світу.

Висновки. Розвиток технологій голосування останнім часом набуває в загальносвітовій практиці масовий характер, а накопичений досвід дозволяє вже зараз говорити про встановлення єдиних стандартів і вимог до модернізації виборчого процесу. Електронне голосування являє собою нову, з точки зору ефективності, область виборчого процесу і в цьому зв'язку має величезну актуаль-

ність. Це пов'язано, по-перше з тим, що електронне голосування — це не тільки нові форми обліку волевиявлення виборців, але і якісний ривок у розвитку демократії взагалі.

Світовий досвід показує, що для впровадження, а також ефективно використовувати електронне голосування, буде потрібно довга і злагоджена робота держави, політичних і громадських організацій, експертного співтовариства щодо подолання технічних і правових проблем, які виникають при впровадженні вищеприписаної системи. Враховуючи наведені недоліки та ризики процедури електронного голосування, а також брак досвіду, його використання вимагає обережної та зваженої позиції щодо використання Інтернет-технологій під час здійснення волевиявлення. Водночас в епоху інтенсивного розвитку інформаційного простору та інформаційного суспільства неможливо стояти осторонь технологічного прогресу. Однак умовою для використання механізмів електронного голосування в Україні мають стати гарантії безпечності його реалізації. Крім того, електронне голосування має використовуватися як паралельна форма традиційного волевиявлення, а не як єдиний безальтернативний механізм обрання влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романенко Є. О., Чаплай І. В. Невідповідності національного виборчого процесу стандартам Європейського Союзу / Розвиток креативного публічного управління: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (08.04.2016) / за заг. ред. О. І. Дація. — К.: Академія муніципального управління, 2016. — С. 189–190.
2. Концепція розвитку електронної демократії в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 797-р.
3. [uk.wikipedia.org/wiki/Електронне голосування](http://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_голосування).
4. Вісник Центральної виборчої комісії. — 2013. — № 3 (27). — Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2013_3/Visnik_3_2013_st_11.pdf
5. Современные избирательные системы. Вып. 2: Аргентина, Германия, Швеция / А. Г. Орлов, Ю. И. Лейбо, И. А. Ракитская; науч. ред. Ю. А. Веденеев, В. И. Лысенко; Центральная избр. комиссия РФ. — М.: РЦОИТ; Норма, 2012. — 320 с.
6. Машины для голосования, которые не по зубам хакерам. Голос Америки. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-voting-machine/3586068.html>
7. Котов В. Выборы-2018: не менее 23 млн россиян проголосовали на участках, оснащенных КОИБами. URL: <https://riafan.ru/1037393-vybory-2018-ne-menee-23-mln-rossiyan-progolosovali-na-uchastkakh-osnashennykh-koibami>
8. Самые чистые выборы в СНГ — наблюдатели об итогах голосования в КР. URL: <https://ru.sputnik.kg/society/20171016/1035804289/-chistote-vyborov-prezidenta-kr.html>
9. <https://kp.ua/politics/598622-elektronnoe-holosovanye-na-vyborakh-v-ukrayne-podhotovka-nachata/>
10. <http://www.venice.coe.int/web-forms/events/>
11. Recommendation CM/Rec (2017) 5 of the Committee of Ministers to member States on standards

for e-voting. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6f

REFERENCES

1. Romanenko Ye. O., Chaplai I. V. (2016). Nevidpovidnosti natsionalnoho vyborchoho protsesu standartam Yevropeiskoho Soiuzu [Incompatibilities of the national electoral process with the standards of the European Union]. O.I. Datsiia (Eds.). *Rozvytok kreatyvnoho publicnogo upravlinnia – Development of creative public administration: Materials of the international scientific and practical conference*. (p. 189–190). Kyiv: Akademiia munityspalnoho upravlinnia [in Ukrainian].
2. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii”: vid 08.11.2017, № 797-r [Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept for the Development of Electronic Democracy in Ukraine and the Action Plan for its Implementation” from 08.11.2017, № 797-r]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80> [in Ukrainian].
3. Elektronne holosuvannia [Electronic voting]. (n.d.). *uk.wikipedia.org*. Retrieved from uk.wikipedia.org/wiki/Elektronne_holosuvannia [in Ukrainian].
4. Soudriette R. W. (2013). Tekhnologii holosuvannia: zhyttievo vazhlyvyi instrument dlia uchasnykiv vyboriv [Voting technologies: life important instrument for election participants]. *Visnyk Tsentralnoi vyborchoi komisii – Bulletin of the Central Election Commission*, 3 (27), 27–29. Retrieved from http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2013_3/Visnik_3_2013_st_11.pdf [in Ukrainian].
5. Orlov A. G., Leybo Yu. I., Rakitskaya I. A. (2012). *Sovremennye izbiratelnye sistemy. Vyp. 2: Argentina, Germaniya, Shvetsiya [Modern electoral systems. Issue 2: Argentina, Germany, Sweden]*. Yu. A. Vedeneev, V. I. Lysenko (Eds.). Moscow: RTsOIT; Norma [in Russian].
6. Baragona S. (2016). Mashini dlya golosovaniya, kotorye ne po zubam khakeram [Machines for voting, which is too tough for hackers]. *www.golos-ameriki.ru*. Retrieved from <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-voting-machine/3586068.html> [in Russian].
7. Kotov V. (2018). Vibori – 2018: ne menee 23 mln rossiyan progolosovali na uchastkakh, osnashchennye KOI-Bami [Elections – 2018: at least 23 million Russians voted at the polling stations equipped with Optical Scan Voting System]. *riafan.ru*. Retrieved from <https://riafan.ru/1037393-vybory-2018-ne-menee-23-mln-rossiyan-progolosovali-na-uchastkakh-osnashennykh-koibami> [in Russian].
8. Samye chistye vybory v SNG – nablyudateli ob itogakh golosovaniya v KR [The most pure elections in the CIS – observers on the results of voting in the Kyrgyz Republic]. (2017). *ru.sputnik.kg*. Retrieved from <https://ru.sputnik.kg/society/20171016/1035804289/-chistote-vyborov-prezidenta-kr.html> [in Russian].
9. Timofeev V. (2018). Elektronnoe golosovanie na vyborakh v Ukraine: podgotovka nachata [Electronic voting in elections in Ukraine: preparation started]. *kp.ua*. Retrieved from <https://kp.ua/politics/598622-elektronnoe-holosovanye-na-vyborakh-v-ukrayne-podhotovka-nachata/> [in Russian].

10. Recent and Current Events. *www.venice.coe.int*. Retrieved from <http://www.venice.coe.int/webforms/events/> [in English].
11. 5 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting. (2017). *search.coe.int*. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6f [in English].